

KEEMIAÜLESANNETE LAHENDAMISE LAHTINE VÕISTLUS

Vanem rühm (11. ja 12. klass)

Tallinn, Tartu, Pärnu, Kuressaare, Narva ja Kohtla-Järve

5. november 2016

1. Tänapäeval on keemiatööstuses üle 80% reaktsioonidest heterogeenselt katalüüsitud. Hape-aluskatalüüsis kasutatakse laialdaselt segaoksiidi **Z**, mis sisaldab kolme maakooses enim levinumat elementi. Segaoksiidi **Z** saadakse oksiididest **X** (hapniku massiprotsent $\omega_{\text{O}} = 53,3\%$) ja **Y** ($\omega_{\text{O}} = 47,1\%$).

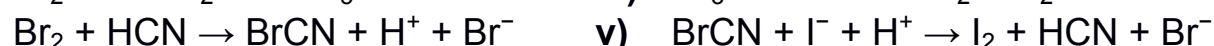
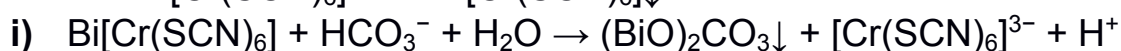
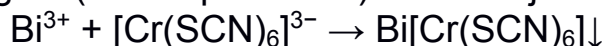
a) Tuvastage arvutustega oksiidid **X** ja **Y** ning andke neile nimetused.

b) Järjestage oksiidid **X–Z** happelisuse kasvu järjekorras.

C–H sideme aktiveerimises alkaanides osaleb metall **A**, mis moodustab ühendeid **B–D**. Butaani oksüdeerimisel maleiinhappeni kasutatakse pürofosfaati **B** ($\omega_{\text{O}} = 46,8\%$, $\omega_{\text{A}} = 33,1\%$), mida saadakse vesinikfosfaadi **C** ($\omega_{\text{O}} = 49,1\%$, $\omega_{\text{A}} = 31,3\%$) dehüdreerimisel. Aine **C** saadakse oksiidi **D** ($\omega_{\text{O}} = 44,0\%$) redutseerival lahustumisel ning fosforhappega sadestamisel.

c) Tuvastage arvutusega metall **A** ja kirjutage ainete **A–D** valemid. **8 p**

2. Järgnev reaktsioonide jada võimaldab kindlaks määrata madalat vismuti kogust ($3\text{--}300 \mu\text{mol}/\text{dm}^3$) tekkinud joodi tiitrimise kaudu.

a) Tasakaalustage ionreaktsioonide i)–vi) võrrandid.

b) Kui suur kogus vismutit (μg) oli proovis, kui reaktsioonijadas tekkinud I_2 tiitrimiseks kulus $23,64 \text{ cm}^3 \text{ Na}_2\text{S}_2\text{O}_3$ lahust ($0,002016 \text{ mol}/\text{dm}^3$)? **9 p**

3. Kui kaks $^A\text{H}^+$ tuuma massiarvuga A ületavad Kuloni barjääri $E = \frac{\alpha}{2} \cdot A^{-1/3}$, kus $\alpha = 1,13 \cdot 10^{11} \text{ J} \cdot \text{mol}^{-1}$, hakkab nende vahel toimima tugev vastastikmõju, mis võib viia tuumade liitumiseni. See protsess on aluseks vesinikust raskemate elementide tekkele tähtedes.

a) Arvutage $^1\text{H}^+ + ^1\text{H}^+$ liitumise Kuloni barjääri väärtus.

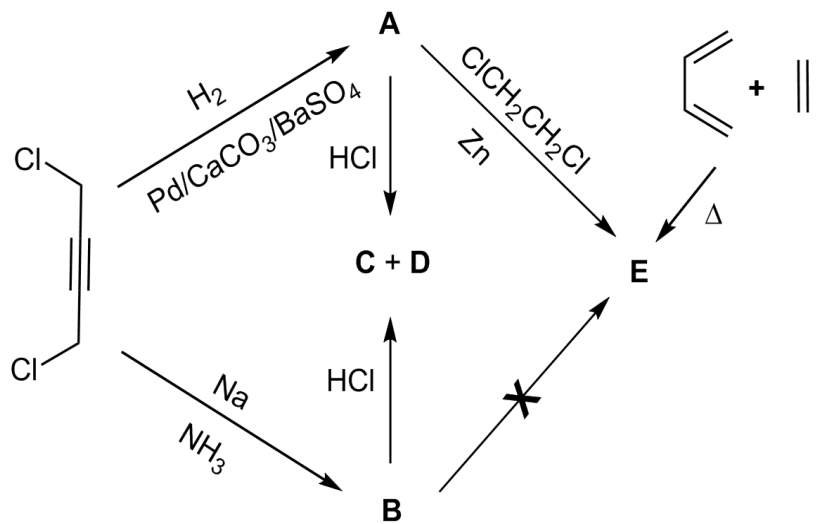
Suurema osa tuumade energia on lähedane keskmisele kineetilisele energiale ($K = \frac{3}{2} \cdot RT$) ja ebapiisav Kuloni barjääri ületamiseks. Tuumad koos elektronidega käituvad ioniseeritud gaasina (plasma), mille kontraktsiooni hoiab ära kõrge foton-gaasi (kiirguse) rõhk. Esimeses lähenemises võrdub plasma rõhk tähtedel $p = \frac{N}{V} \cdot RT$ ning foton-gaasi rõhk väljendub kui $p = \frac{1}{3} \cdot \beta T^4$, kus $R = 8,314 \text{ J} \cdot \text{mol}^{-1} \cdot \text{K}^{-1}$ ja $\beta = 7,565 \cdot 10^{-16} \text{ J} \cdot \text{m}^{-3} \cdot \text{K}^{-4}$. Tähe **23 KLV** keskel on plasma ja foton-gaasi rõhk ning temperatuur võrdsed, pinnal aga $T_{\text{pind}} = 6000 \text{ K}$.

b) Arvutage p_{kesk} ja T_{kesk} väärtused, võttes $\frac{N}{V} = 2,00 \cdot 10^8 \text{ mol} \cdot \text{m}^{-3}$.

c) Arvutage plasma K väärtused tähe **23 KLV i)** keskel ja **ii)** pinnal.

d) Põhjendage, kas $^1\text{H}^+ + ^1\text{H}^+$ liitumise tõenäosus on kõrgem tähe **23 KLV** keskel või pinnal? **7 p**

4. Ühendit **E** on võimalik sünteesida ühendist **A** ($C_4H_6Cl_2$) ning eteenist ja but-1,3-dieenist Diels–Alderi reaktsiooni käigus. Ühendid **A** ja **B** on *cis-trans*-isomeerid. Ühendid **C** ja **D** on optilised isomeerid.

a) Joonistage ainete **A–E** struktuurivalemid ning kirjutage nomenklatuursed nimetused.

b) Miks kasutatakse **A**

sünteesil *nn* Lindlar'i "mürgitatud" katalüsaatorit ($Pd/CaCO_3/BaSO_4$)?

c) Miks ei õnnestu **E** sünteesil 1,2-dikloroetaanist ($ClCH_2CH_2Cl$) ja **B**-st?

d) Ühendi **E** sünteesil 1,2-dikloroetaanist ning ainest **A** võib tekkida mitmeid orgaanilisi kõrvalprodukte. Joonistage neist kahe struktuurivalemid. **14 p**

5. Butadieeni (C_4H_6) hüdrogeenimisel tekib butaan (C_4H_{10}).

a) Joonistage struktuurivalemid kõigile C_4H_6 ja C_4H_{10} isomeeridele.

Et suurendada butadieeni konversiooni butaaniks lisati liias vesinikku, nii et reaktsiooni alguses oli H_2 hulk kuus korda suurem kui C_4H_6 hulk, $n_0(H_2) = 6n_0(C_4H_6)$. Konversioon näitab, kui palju ainet võrreldes algsega on reageerinud. Aine j konversiooni $X(j)$ saab leida valemiga $X(j) = 1 - n(j)/n_0(j)$, kus $n_0(j)$ ja $n(j)$ on vastavalt aine j moolide arv reaktsiooni alguses ja lõpus.

b) Mis on reaktsioonis $C_4H_6 + 2H_2 = C_4H_{10}$ vesiniku maksimaalne konversioon?

c) Näidake, et $X(H_2) = X(C_4H_6)/3$.

d) Avaldage reaktsioonisegus olevate ainete moolide koguhulk ($n_T = n(H_2) + n(C_4H_6) + n(C_4H_{10})$) $n_0(H_2)$ ning $X(H_2)$ kaudu.

e) Arvutage vesiniku, butadieeni ja butaani moolide arv ning moolide koguhulk n_T , kui vesinikku oli algsetl 6,4 mol ning sellest reageeris 24%. **14 p**

6. ♀ on punaka värvusega metall, mis moodustab vikerkaarevärvi ühendeid **A–G**. Kuumutades metalli ♀ õhus temperatuuril alla $800^\circ C$, moodustub must oksiid; kuumutamisel üle $800^\circ C$ – punane oksiid **A**. Musta oksiidi lahustamisel kontsentreeritud HCl lahuses tekib kompleksaniooni **B** kollane lahus; lahjendatud HCl lahuses – roheline halogeniidi **C** lahus. Lisades **C** lahusele $NaOH$ tekib helesinine sade **D**. Sademele **D** H_2SO_4 lisamisel saadakse aine, mille kristallhüdraat **E** (♀ vitriol) on sinist värvi ($M_E = 250$ g/mol). $NH_3 \cdot H_2O$ abil saadakse ainest **E** violetne monohüdraatne komplekssool **F** ($M_F = 246$ g/mol).

a) Kirjutage ühendite **A–F** valemid ja nimetused.

Haruldane oranži värvusega mineraal kaalium- μ_4 -okso-heksa- μ_2 -kloro-tetra-[kloro♀aat(II)] (**G**) sisaldab 20,0% kaaliumit. μ -indeks näitab talle järgneva rühma koordinatsiooniarvu.

b) Tuvastage arvutustega mineraali **G** valem.

8 p